

**OSMANLI HADİS ÂLİMLERİNDEN
BANDIRMALI KÜÇÜK HÂMİD EFENDİ'NİN
(1111-1172/1699-1758 VEYA 1759)
HAYATI VE ESERLERİ**

*Abdullah AYDINLI**

Résumé

Al-Bandirmavî (1111/1699, Uskudar/Istanbul-1172/1758-59, Bandırma/Balikesir), connu sous le nom de Kuçuk Hamid Efendi, était un grand savant de hadith et aussi un mystique musulman. Après son enseignement, il fut nommé maître à Selami Ali Efendi Tekkesi. Il a écrit, selon sa déclaration, 80 livres, dont trois ou quatre livres seulement sont arrivés jusqu'à nos jours. C'est lui qui a écrit premièrement un dictionnaire de terme de la méthodologie du hadith. Il donnait l'importance à la qualité. C'est pourquoi qu'il cite dans ses œuvres pour chaque renseignement, si court soit-il, toute ses sources.

Osmanlı Devleti'nin, üzerinde durulması gereken önemli yönlerinden biri ilmi faaliyetleridir. Bu sahada tabiatıyla birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, altı asrı aşan bu muazzam tarih tecrübesinin, ilmi araştırma ve incelemeleri bekleyen daha pek çok konusu bulunmaktadır. Herhalde temel İslamî ilimlerdeki ve bu arada Hadis ilmindeki durumu bunların başında gelir. Nitekim bu durumu tespit eden bazı hamiyetli araştırmacılar ve ilim adamları, şimdiye kadar bazı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bununla beraber hadis ilmiyle ilgili

* Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi Hadis ABD Öğr. Üyesi, Prof.Dr., aaydinli@sakarya.edu.tr

olarak şimdiye kadar yapılanların, yapılması gerekenlere nispetle son derece yetersiz olduğu görülmektedir¹.

¹ Bunlardan tesbit edebildiklerimizi şöylece zikretmek mümkündür:

Kitaplar:

- Ablâk ve Tasavvuf Kitaplarındaki Hadislerin Sıbbatı*, İzmirli İsmâil Hakkı-Şeyh Safvet, tenkitli neşir: Dr. İbrahim HATİBOĞLU, İstanbul-2001, 230 s.
- Buhârî'de Yönetim Esasları (Müstabrec mine'l-Buhârî)*, Muhyiddin Seydî Çelebi, yayına hazırlayan: Doç. Dr. Mehmet ERDOĞAN, İstanbul-2000, 237 s.
- Kadıçadeliler-Sivasiler Tartışmalarının Hadis İlmine Etkisi ve İdraku'l-Hakika Örneği*, Ahmed ÜRKMEZ, S.Ü.SBE, 2000, 157 s. Yüksek lisans tezi.
- Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları-1*, Dr.Selahattin YILDIRIM, İstanbul-200, 216 s.
- Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri (Hicri 7-9. Asır)*, Selahattin YILDIRIM, M.Ü.SBE, 1994, 240 s. Doktora tezi.
- Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Dâru'l-Hadîsi ve Müderrisleri*, Selahattin YILDIRIM, İstanbul-2001, 232 s.
- Osmanlı İmparatorluğu Gerileme Döneminde Hadis Çalışmaları (1699-1876)*, Yunus MACİT, OMÜ. SBE, Samsun,1990, 106 s. Yüksek lisans tezi.
- Les Transmetteurs Turcs de Hadith à l'époque Ottomane*, Sadık CİHAN, D 3 C, sout. 71-10, Paris III Üniversitesi (Roger ARNALDEZ yönetiminde)

Makaleler:

- "Hayreddin Hıdır b. Mahmud b. Ömer el-Atufi "Kastamoni" ve Hadis Eserleri", Doç.Dr. Sadık CİHAN, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara-1979, sayı:3, fasikül:1-2, s.65-76.
- "Les Lieux de l' Enseignement de la Tradition et l'Importance Donnee a la Science du Hadis a l'Epoque Ottomane", Doç.Dr. Sadık CİHAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun-1989, sayı:3, s.1-41.
- "Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve "Risale fi Usuli'l- Hadis"in Tercümesi", Doç.Dr. Sadık CİHAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun-1987, sayı: 2, s.55-76.
- "Nüzhet Ömer Efendi ve Hadis-i Erba'in Tercemesi", Prof. Dr. Sadık CİHAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun-1991, sayı: 5, s.35-66.
- "Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yazılan Risaleler", Dr. Sadık CİHAN, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara-1977, sayı: 2, s.157-173.
- "Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risaleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercüme", Dr. Sadık CİHAN, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, Erzurum-1976, sayı:1, s.127-136.
- "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi", Yrd.Doç.Dr. Salih KARACABEY, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa-1999, c.8, sayı: 8, s.149-169.

Burada, konumuzla ilgili birkaç eser kaleme almış olan Dr. Selahattin Yıldırım'ın 'Osmanlı Hadis Araştırmaları Projesi' ismiyle başlattığı çalışmayı² özellikle anmak gerekir. Dr. S. Yıldırım, bu proje kapsamında Osmanlı dönemi muhaddisleri ile hadis ilimlerine dair eserlerini, Osmanlı dönemi darülhadisleri ile müderrislerini, Osmanlı döneminde camilerde hadis eğitimi ile Osmanlı vaizlerini incelemeyi ve Osmanlı alimlerin hazırlanmış eserlerin neşri ile Türkçe'ye kazandırılmasını planlamaktadır. Görüldüğü gibi, Dr. S.Yıldırım konunun çerçevesini hemen hemen bütün yönleriyle çizmiş bulunmaktadır. İnşallah gerçekleştirilmesi halinde, Osmanlı Devleti'nin bu yönü hakkında daha açık bilgi ve kanaatlere ulaşılabacaktır.

İşte, bu dönemi tanımamıza yardımcı olacak olan ve yazdığı eserleriyle 'baki kubbede hoş bir sada' bırakmış bulunan hadis alimi ve yazarlarından biri de Bandırmalı Küçük Hâmid Efendi'dir.

“Küçük Hâmid Efendi” diye bilinen es-Seyyid Zıyâuddîn Hâmid el-Bandırmavî'nin soyunun (32. atası olarak) Mûsa Kâzım'a³ veya Ca'fer-i Sadık'a, dolayısıyla Hz.Ali'nin hanımı Hz.Fâtıma vasıtasıyla Hz.Peygamber'e –sallallahu aleyhi ve sellem- ulaştığı nakledilmektedir. Fındıklılı İsmet Efendi (ö.1904) babasından itibaren soyağacını şöyle verir: Şeyh Yûsuf Efendi b. Şeyh Hâmid Efendi b. Şeyh Emrullah Dede b. Şeyh Abdülmü'min b. Şeyh Mahmûd b. Şeyh Ali Bey b. Baba Yûsuf-ı Hakîkî b. Şeyh Hasan b. Şeyh İbrahim b. Şeyh Hoca Ali b. Mûsa b. Şeyh Safiyyuddîn İshak Erdebîlî b. Cibrîl b. Sâlih b. Kutbuddîn b. Sâlih b. Reşîd b. Muhammed b. Ardu'l-Havâss b. Fîrûzşâh b. Muhammed Şerefşâh b. Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. İbrahim b. Ca'fer b.

“Osmanlı Son Dönemi Müelliflerinden Mahmud Es'ad'ın Usul'i Hadis'i”, Hüseyin KAHRAMAN, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa-1999, c.8, sayı: 8, s.287-303.

“Şeyhi ve Hadis-i Erbain Tercümesi”, Prof. Dr. Sadık CİHAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun-1997, sayı: 9, s.5-27.

“Taşköpri-zade Ahmed Efendi'nin "Letaiifu'n- Nebi" İsimli Kırk Hadisi”, Doç.Dr. Sadık CİHAN, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara-1980, sayı: 4, s.41-75.

“XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis Öğretimi”, Dr. Salih KARACABEY, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa-1992, c.4, sayı: 4, s.227-235.

² Bu proje kapsamında şimdiye kadar altı kitap neşredilmiştir. Bkz. www.darulhadis.com

³ Bkz. Haşim Baba, *Vâridât*, vr.191; Ahmet Münib, *Mir'atu't-Turuk*, s.46.

Muhammed b. İsmail b. Muhammed b. Ahmed Ğazâlî b. Kasım b. Ebu'l-Kasım Hamza b. Ca'fer-i Sâdik –radiyellahu teala anh ve rahımehumullah-⁴.

Küçük Hâmid Efendi'nin dedesi Bandırmalı Şeyh Hâmid Efendi (ö.1139/1726)⁵ aslen Moralıdır⁶. Sülûkünü Celvetî şeyhi Tophaneli Veliyyüddin Efendi'nin (ö.1109/1697) yanında tamamladı ve onun halifesi oldu. Üsküdar'ın çeşitli camilerinde va'z ve irşad faaliyetlerinde bulundu. İleride kurulacak olan İnâdiye/Bandırmalı Dergahı'nın yerinde mütevazî bir evi vardı. Kabri ise bu evine yakın bir yerde, Debbâğlar Yokuşu başında, Kuyubaşı Caddesi üzerinde idi⁷. Kabrinin, adı geçen dergahın haziresinde olduğu da nakledilmektedir. Muhtemelen evinin alanı, ileride dergah haline getirildiğinde kabre kadar genişlemişti.

Küçük Hâmid Efendi'nin babası, Bandırmalı Celvetî Şeyh Seyyid Yusuf Nizameddin Efendi 1082/1671 yılında Bandırma'da doğdu⁸. Sülûkünü babasından ve Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Erzincanlı Mustafa Efendi'den (ö.1123/1711) Celvetî usulü üzere tamamladı. 1115/1703 yılında Mekke-i Mukerreme'de “mucâveret”i esnasında Sun'ullah el-Halebî el-Mekkî'nin (ö.1120/1708) derslerine katıldı⁹. Hocasının hadis usûlüne dair Urcûze'sinin şerhini istinsah edip bu derslerinde ona okudu¹⁰. Babasının ölümünden sonra irşad görevini üstlendi¹¹ ve Üsküdar'ın sevilen, sayılan bir şeyhi oldu. Üsküdar'ın bazı cami ve mescidlerinde va'zu nasihatlerde bulundu. Evi, Üsküdar'ın İnadiye semtinde, Tavâşî Hasanağa mahallesinde, eski adı Menzilhane Yokuşu olan Gündoğumu caddesinin Karacaahmet Mezarlığı'na

⁴ İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şekâik*, s.484.

⁵ 1129'da öldüğü de nakledilir: Haşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre*, vr.1^a, hamîşte.

⁶ Bkz. Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Vassâf*, 3/66; Haşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre*, vr.1^a; Ahmet Münib, *Mir'atü't-Turuk*, s.46.

⁷ İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şekâik*, s.485.

⁸ a.g.e. ; “Yûsuf pîr-i sâni el-Bandırmâvî sümme'l-Üsküdârî” (Haşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre*, vr.1^a)

⁹ Bkz. Hâmid Efendi, *Ukûdu'd-Durer*, “Muselsel” maddesi.

¹⁰ Bkz. a.g.e., Giriş kısmı. Küçük Hâmid Efendi burada, söz konusu eserin, babasının el yazısıyla kendisinde bulunduğunu da kaydeder.

¹¹ “Pîr-i sâni” lakabı da (Bkz. Haşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre*, vr.1^a; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Vassâf*, 3/66) muhtemelen ailenin Celvetî usulünde ikinci şeyhi olmasından gelmektedir.

ulaştığı yerde idi. Eski Vezîriâzam Hekîmzâde Ali Paşa bu evi, etrafını genişleterek ve gerekli eklemeleri yaparak 1145/1732’de tekkeye dönüştürdü. “Bandırmalı”, “Bandırmalızade”, “İnadiye”, “Bandırmalı Şeyh Yusuf Efendi” ve “Seyyid Haşim Baba” gibi adlarla anılan bu tekkenin ilk şeyhi, Yusuf Nizameddin Efendi olmuş ve ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştü. Yedi defa hacca gittiği, hadis ilmini öğrenmek üzere üç yıl Medine’de kaldığı bildirilen Yusuf Nizamettin Efendi¹² 18 Rebûlevvel 1165/4 Şubat 1752 Cuma gecesi “teheccüd usûlünü eda ettikten sonra” vefat etti¹³. Vefatı için; 1161/1748¹⁴; 1164¹⁵, 1166/1752¹⁶ ve 1179/1765-66¹⁷ gibi farklı tarihler de verilmektedir.

Yusuf Nizameddin Efendi, İstanbul’un fethine katılan orduda bulunan yedi emirin, bu tekkeye bitişik olan türbesinin ilk sırasına ve sokak kapısı yakınına defnedildi. Burasının zamanla tekkenin haziresine dahil olduğu anlaşılmaktadır. Kabri, tekke yıkılıncaya kadar burada kaldı. Tekke 1940’lı yıllarda yıkıldıktan sonra ise naaşı Üsküdar’da Çiçekçi Camii’nin haziresine nakledilmiştir. Yusuf Nizameddin Efendi’nin biri kız üç çocuğunun olduğu anlaşılmaktadır: Büyük oğlu Küçük Hâmid Efendi, Mustafa Haşim Efendi (Haşim Baba, 1130-1197/1718-1782-3) ve Dolayobalı/Dolaybeli¹⁸ Şeyh Veliyyüddin Efendi ile evlendirdiği kızı.

Küçük Hâmid Efendi, 1111/1699 yılında Üsküdar’da doğdu. İlim tahsilini ve babasının yanında Celveti usulü üzere sülükünü İstanbul’da tamamladı. Hocaları arasında, babasının dışında, Halveti Meşayihinden Şeyh Davud Efendi (ö.1150/1737)¹⁹, Şeyh Muhammed b. Ahmed Akîle, Muhammed b. Hasan ed-Dımeşkî el-Hanefî ve Şeyh Muhammed b. Hüseyin b. Himmât zikredilebilir. Bu hocalarından Şeyh Akîle ile 1145/1732 yılında Enfîzâde’nin evinde karşılaşp

¹² Bkz. Ahmet Münib, *Mir’atu’l-Turuk*, s.46.

¹³ İsmet Efendi, *Tekmiletu’ş-Şekaiik*, s.486.

¹⁴ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Vassâf*, 3/65; Yılmaz, *Azîz Mahmud Hüdâyi*, s.243.

¹⁵ Haşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre*, vr.1^a, hamîşte.

¹⁶ Zakir Şükri, *Mecmûa-yı Tekâyâ*, s.21; Yılmaz, *Azîz Mahmud Hüdâyi*, s.243, 277.

¹⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Osmanlı Ünlüleri*, 5/1694.

¹⁸ Dolayoba/Dolaybe, Yakacık yakınında bir köy idi.

¹⁹ Bkz. İsmet Efendi, *Tekmiletu’ş-Şekaiik*, s.477.

ondan kıraat ve icazet yoluyla bir çok kitabın rivayet hakkını elde etti²⁰. Bu kitaplardan birisi de, muselsel hadislerle dair olan *el-Fevâidu'l-Celîle*'dir²¹. Bu hocası kendisine "kâdirî hırkası" da giydirmişti²². 1141 ve 1144 yıllarında kendisine "hırka" giydiren bir diğer hocası ve şeyhi²³ İbn Himmât'tan Sahîh-i Buhârî'yi kıraat yoluyla iki defa almıştır. Bir defasında dörtte biri kadarını Üsküdar'daki Ahmediyye Camii'nde 1141/1728 yılında Şeyh Muhammed ez-Zeytûnî'nin kıraatiyle, bir defasında ise üçte biri kadarını Valide Sultan Daru'l-Hadîs'inde 1145/1732 yılında Hafız Ahmed el-Mukrî'nin kıraatiyle almıştı. Böylece Buhârî'ye on bir ravi ile muttasıl bir şekilde ulaşan senede sahip olmuştu²⁴. O, bu senedini şöyle vermektedir: Şeyh Muhammed b. Himmât Dîmeşkî - Şeyh Abdullah b. Sâlim Basrî ve Şeyh Muhammed Tacuddîn - Şeyh İbrahim Kürdî Kûrânî - Şeyh Abdullah b. Sa'dullah Kâhûnî - Şeyh Kutbuddîn Muhammed b. Ahmed Nehravânî - Ahmed Nehravânî - Nûruddîn Ebu'l-Futûh Tâvsi(?) - Şeyh-i Muammer Baba Yûsuf Herevî - Şeyh-i Muammer Şâdbaht Ferğânî - Şeyh-i Muammer Ebû Lokman Yahya b. Ammâr Huttelânî - Firebrî - Buhârî. Aynı hocanın Üsküdar Ahmediyye Daru'l-Hadîs'indeki Kur'an derslerine de katılmıştı²⁵.

Daha sonra Irak, Suriye, Mısır ve Hicaz'a gitti. Buralarda, bilhassa da Mısır'da karşılaştığı büyük alimlerden ilim tahsil etti, icazetler aldı. Bu arada Kâdiriyye, Şâzeliyye ve Nakşibendiyye tarikatlerinden de icazet alma imkanı buldu. Bağdat'da bir buçuk yıl kadar²⁶, Medîne'de ise bir yıl kaldı. Medîne'de kaldığı süre içinde bir taraftan bir kısım eserlerini kaleme aldı, diğer taraftan "âlî ve 'âlî ilim" öğretimiyle meşgul oldu²⁷. Babası hayattayken İstanbul'a döndü ve Fıstıkağacı'ndaki Selami Ali Efendi Tekkesi'nde şeyhlik görevine başladı. Daha

²⁰ Bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.41^b.

²¹ Bkz. a.g.e., vr.2^a.

²² Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.12^b. Bu hocasının, kendisine, muselselliğin gerçekleşmesi için, söz gelimi Hasan'lı müselsellerde Hasan, Muhammed'li müselsellerde Muhammed ismi taktığına dair garip uygulamaları vardı. Bkz. a.g.e., vr.11^b, 12^b, 24^{a-b}, 49^b.

²³ Bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.14^b.

²⁴ Bkz. Hâmid Efendi, *Ukûdu'd-Durer*, "Musâfaha" maddesi.

²⁵ Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.72^{a-b}.

²⁶ a.g.e., vr.70^a.

²⁷ Mehmet Tahir, "Üsküdârî Hâmid Efendi", s.44.

sonra Bandırma'ya gitti ve orada vefat etti (1172/1758-59). Kabri Nakşibendi şeyhlerinden Ali Efendi Zaviyesi'nin haziresindedir²⁸. Küçük Hâmid Efendi'nin Medîne-i Munevvere'de öldüğü de nakledilmektedir²⁹. Ancak Bandırma'da öldüğü haberi daha meşhurdur.

Küçük Hâmid Efendi'nin bir kızının olduğu, bazı eserlerini bu kızının yardımıyla kaleme aldığı anlaşılmaktadır³⁰.

Küçük Hâmid Efendi, saygıdeğer, edebi zevk sahibi bir insan ve titiz bir âlimdir. Kitaplarında naklettiği en küçük bir bilginin bile kaynağını verir. Uydurma hadislere karşı şiddetle karşı çıkar, bunların naklini ve bunlarla amel etmeyi yanlış yola sapma sebebi sayar³¹. Bunun için, vaizlerin hadis usûlünü bilmelerinin vacib olduğunu söyler³². Ancak buna rağmen vaz' konusunda mütesahil olduğunu da eklemek gerekir. Mesela Suyûtî'nin İbnu'l-Cevzî'ye yönelik eleştirilerini "mazluma yardım etme" ve "zalimin elinden kurtulma" olarak değerlendirir³³. Bunun için olmalı ki, mevzu hadislere karşı kanaatlerini kendi eserlerinde uygulamada yeterlilik gösterdiği söylenemez.

Küçük Hâmid Efendi, bir çok ilimle ilgilenmiş ve bu alanlarda da eserler kaleme almıştır, Bursalı Mehmed Tâhir, onun ulemâ arasında şöhret bulmamasını, eserlerinin neşredilmemiş olmasına bağlar. Onun nakline göre Hâmid Efendi, *Ukûdu'l-Ferâid fî Hudûdi'l-Akâid* isimli eserinin mukaddimesinde yazdığı kitaplarının 80'e ulaştığını zikreder. O, bunların büyük kısmının babasının dergahında mahfuz olduğunu, *Tebyînu'l-Muselselâ'*ının³⁴ ise Yerebatan Mahallesi'ndeki Es'ad Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğunu da kaydeder³⁵.

Küçük Hâmid Efendi'nin, isimlerini tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

²⁸ Bandırmalı ailesi zamanımıza kadar gelmiştir. Bu alenin zamanımızdaki fertlerinden birinin Necil Ural Bey olduğu bildirilmektedir (Yılmaz, *Azîz Mahmud Hüdayî*, s.277, dn.119).

²⁹ Bkz. İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, 1/356; a.mlf., *Hedyyetu'l-Ârifîn*, 1/260.

³⁰ Bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.2^b..

³¹ Bkz. Hâmid Efendi, *Ukûdu'd-Düer*, "Mukaddime" kısmı; "Mevzû" maddesi.

³² Bkz. a.g.e., "Mukaddime" kısmı.

³³ Bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.77^a.

³⁴ *Tanînu'l-Mucelcelât bi-Tebyîni'l-Muselselâ'*ı kastediyor olmalı.

³⁵ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/63; a.mlf., "Üsküdârî Hâmid Efendi", *Sırât-ı Mustakîm*, c.5, aded: 107, s.44.

el-Bedru't-Tâmm fî Tabrîci Abâdîsi Şir'ati'l-İslâm. 1163/1750 yılında kızının okumasıyla hazırlamaya başladığı bu eserin yazımı, 3 defter / *kârrase* miktarı yazdıktan sonra kızının ölmesi üzerine üzülp hastalanınca yarım kalmıştı. Altı ay kadar süren rahatsızlıktan sonra başka eserler yazmaya girişmiş, bunların ardından, biraz da gönülsüzce, yarım kalan bu eserini yazmaya yeniden başlamıştı³⁶.

Câmiu'l-Febâris ve Lâmiu Kulûbi Eblî'l-Medâris: Kırk kadar defterden oluşan bu kitabı, bazı eserlerdeki hadislerin kaynaklarını kolaylıkla tesbit etmek (tahrîc) için hazırlamıştı. Kitabı, muhaddislerin 'fihrist'lerindeki hadisleri harf sırasına koymak suretiyle oluşturmuştu. Mutemed hadis kitaplarına muttasıl senedlerle ulaşan bu hadislerin toplam 142 tane olduğunu belirtmektedir³⁷. Bu, muhtemelen 142 kitabın veya muhaddisin senedlerinin bu kitapta toplandığını ifade eder. Çünkü muhaddisler fihristlerinde, muttasıl bir senedle rivayet hakkını elde ettikleri hadis kitabının ilk hadisini tam senediyle birlikte kaydederdiler. Bunun için Hâmid Efendi'nin bu kitabı aynı zamanda bir 'evail kitabı'dır.³⁸ Kendisi, bu tür kitaplarda ilk hadisleri toplanan meşhur 32 hadis kitabının ilk hadislerini de topladığını kaydetmektedir³⁹. Bağdatlı İsmail Paşa bu eserde birçok faydalı bilginin olduğunu ve kendisinde eserin, müellif hattıyla bir nüshasının bulunduğunu bildirmektedir⁴⁰.

*Câmiu Rivâyâti'l-Febâris ve Lâmiu İcâzâti Erbâbi'l-Medâris*⁴¹:

Cem'u'l-Fedail ve Kam'u'r-Rezâil, Bandırma-1153, 307 vr., Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Ek-26125⁴²

³⁶ Bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.1^a-2^a.

³⁷ a.g.e., vr.2^a.

³⁸ Bilindiği gibi, ilim yolculukları yapan hadis öğrencileri hocalarına, kendilerinden rivayet hakkını almak istedikleri kitapların baş kısımlarını okurlar, onlardan, kitapların geri kalan kısımlarının ise icazetini alırlardı. Öğrencilere kolaylık olsun diye, meşhur/nadir hadis kitaplarının bu şekildeki baş kısımlarını bir araya getirerek hazırlanan kitaplara “evâil kitapları” denir.

³⁹ Bkz. Hâmid Efendi, *Ukûdu'd-Durer*, “el-Kütübü'l-Mu'temedede mine'l-Hadîs” maddesi.

⁴⁰ Bu eserin Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde bir kaydı vardır. Ancak bu isimle kayıtlı olan eser, müellifimizin *Tanînu'l-Mucelcelat* isimli eseridir.

⁴¹ Bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.25^b.

⁴² Karabulut, *Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe Farsça Arapça Yazmalar Kataloğu I-II*, s.113.

Cevâmiu'n-Nesem fî Cevâmii'l-Kilemr. Bu kitapla, İsmail Paşa'nın zikrettiği, *Savâmiu'n-Nesem fî Cevâmii'l-Kilem* isimli kitap, muhtemelen aynıdır.

Cuyûdu't-Ta'rîf

Durretu't-Ticân ve'l-Kalânîs ve Ravnaku'l-Vu''âz ve'l-Mecâlis

Melcu'l-Vâizân an İftirâi'l-Kâzîbîn: es-Sağâni'nin *Mevzûât* isimli kitabının elifbai düzende tertib edilmesiyle oluşturulmuştur.

Muhalledâtu Hukemâi'l-Yûnân fî Ma'rîfeti (Ma'rîfâti İlmi)'l-Mîzân: Mantık ve mîzâna dairedir.

Mühimmâtu'l-Kâfî fî'l-Arûz ve'l-Kavâfî

Savâmiu'n-Nesem fî Cevâmii'l-Kilemr. İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, nr.939, 1168 h., 86 vr.

Seylu'l-Arim fî Câmii'l-Kelim

Şerîdu'l-Mebna Sedîdu'l-Ma'na ve Sabîhu'l-Mağna

Şemâmetu'l-Hanût fî Şeâmeti Men Yelût

Şubûdu'l-Ferâiz

Şubûdu'l-Ğâlib (Fâlib?): Âdâb hakkındadır.

Şubûdu's-Sabr: Nahiv hakkındadır.

Tabrîcu Şir'ati'l-İslâm: el-Bedru't-Tâmm fî Tabrîci Ahâdîsi Şir'ati'l-İslâm adlı eserle aynı olmalı.

Tarîfâtu'l-Fuhûl fî'l-Usûl: Fıkıh usûlü hakkındadır.

Tanînu'l-Mucelcelât bi-Tebyîni'l-Muselselât, bitiriliş yeri ve tarihi: Üsküdar-Taş Mekteb'de , 17 Şaban 1165 tarihinde tamamlanan eserin bir nüshası, Beyazıt-Veliyyüddin Efendi'de (nr.822, 228 vr) kayıtlıdır. Müellif, bu kitapta 289 muselsel hadisi harf sırasına göre tertib etmiştir. 78 ana başlık altında toplanabileceklerini söylediği bu hadislerin çoğu şu dört kitaptan derlenmiştir: Akîle diye meşhur olan Muhammed b. Ahmed el-Mekki el-Hanefi'nin (ö.1150/1737) *el-Fevâidu'l-Celîle fî Muselselâti's-Şeyh Akîle'si* (45 muselsel ihtiva ediyor), Şeyh İbrahim el-Kürdî el-Kürânî'nin (ö.1101/1690) *Mesâliku'l-Ebrâr'ı* (100 muselsel hadis ihtiva ediyor), Şeyh Abdullah b. Sâlim el-Basrî el-Mekki'nin (ö.1134/1721) *Fibris'i* (10 muselsel hadis ihtiva ediyor); Hafız Ebu'l-Fadl

Muhammed b. Ali el-Kayseni'nin/es-Sukayseni'nin⁴³ / *Muselselât*¹
(27 muselsel ihtiva ediyor). Bazı kaynaklarda *Telhînu'l-Mucelcelât bi-Tebyîni'l-*
Muselselât ismiyle geçen eserle bu eser aynı olmalıdır. Eserin başında, müellifin,
1170 yılının Zilhicce ayında kurban bayramından üç gün önce bitirdiği bir
fihrist/içindekiler kısmı bulunmaktadır. Müellif, kitapta sırası geldikçe sahip
olduğu senedler, senedlerde yer alan şahıslar ve rivayet hakkına sahip olduğu
kitaplar hakkında bilgiler verir⁴⁴.

Ticânu Fezâilî's-Şubûr ve Tibyânu Ahvâli'l-Mentâ ve'l-Kubûr. Bu eserin bir
nüshasının Berl. Oct. no.3550'de bulunduğu bildirilmektedir⁴⁵.

Ukûdu'd-Durer fî Hudûdi İlmi'l-Eser. İki haftada telif etmiş olduğu bu kitap⁴⁶
hadis usulü ıstılahları sözlüğüdür. Esas itibariyle 18 usûl kitabından derlediği
167 ıstılahı harf sırasında bir araya getirmiştir. Başında, yazış şeklini ve
kaynaklarını verdiği giriş kısmından sonra hadis usûlünün konusundan ve
öneminden bahseden bir "Mukaddime" bulunmaktadır. Tarafımızdan tahkiki
tamamlanmış olan bu eser, yayıma hazırlanmaktadır.

Ukûdu'l-Ferâid fî Hudûdi'l-Akâid

Ukûdu'l-Leâlî

Zeylu Savâmii'n-Nesem fî Cevâmii'l-Kilem

Kaynaklar:

Ahmed Münib Efendi, Bandırmalızâde, *Mirâtu't-Turuk*, Dersâadet-1306, Cemal
Efendi Matbaası.

BROCKELMAN, C., *GALS*, 2/937.

Hâmid Efendi, es-Seyyid, *Ukûdu'd-Durer fî Hudûdi İlmi'l-Eser*, Nuruosmaniye
Kütüphanesi, Yazma.

-----, *Tanînu'l-Mucelcelât bi-Tebyîni'l-Muselselât*, bitiriliş tarihi: 1165, Beyazıt-Veliyyüddin
Efendi, nr.822, Yazma.

Hâşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre*, İSAM Kütüphanesi, Yazma.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Vassâf*, İSAM Kütüphanesi, Yazma.

İŞİN, Ekrem, "Haşim Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul-
1994, 4/15-16.

⁴³ Kitapta bu zatın nisbesi muhtelif şekillerde verilmiştir. Bkz. vr.2^a, 46^a, 53^a, 60^a, 78^b. Doğrusu
tespit edilemedi.

⁴⁴ Mesela bkz. Hâmid Efendi, *Tanînu'l-Mucelcelât*, vr.8^b, 39^{a-b}, 40^a, 43^a.

⁴⁵ Bkz. Brockelman, *GALS*, II,937.

⁴⁶ Bkz.Hâmid Efendi, *Ukûdu'd-Durer*, Giriş kısmı.

- İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyetu'l-Arifin*, İstanbul-1951.
-----, *İzahu'l-Meknun*, İstanbul-1945.
- İsmet Efendi, Fındıklılı, *Tekmiletu's-Şakaik fi Hakk-ı Ehl-i'l-Hakaik*, neşr. Doç. Dr. Abdulkadir Özcan, İstanbul-1989/1409.
- KARABULUT, Ali Rıza *Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe Farsça Arapça Yazmalar Kataloğu I-II*, Ankara-1995.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani Osmanlı Ünlüleri*, Yayına Hazırlayan; Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul-1996.
- Mehmed Tahir, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul-1333, Matbaa-i Âmire.
-----, "Üsküdârî Hâmid Efendi", *Sırât-ı Mustakîm*, c.5, aded: 107, s.44.
- MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul-2003, İnsan Yayınları, 792 s.
- Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*.
- TANMAN, M. Baha – YILMAZ, H. Kâmil, "Bandırmalızâde Tekkesi", *DİA*, 5/54-55.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul-1402/1982.
-----, "Hâşim Baba", *DİA*, 5/406-407.
-----, "Hâşimiyye", *DİA*, 5/415-416.
- Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Berwusch Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmu'a-Tekaya)*, y.y., 1980.